

Budapesti Levéltári Mozaikok

2025/6. szám

DOI: [10.56045/BLM.2025.6](https://doi.org/10.56045/BLM.2025.6)

ISSN: 2939-6921

URL: <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/2025/06/19/leveltari-mozaikok-113/>

SIMON KATALIN

Úrnapj környezetek Budán és Pesten

Úrnapja a középkor óta a katolikus egyház jelentős ünnepe, már a 13. század végén a mise mellett látványos környezeteket tartva emlékeztek meg az Oltáriszentségről a közösségek. Cikkünkben a budai és pesti környezeteket idézzük fel Zsigmond korától Ferenc József 1852. évi magyarországi látogatásáig.

Kulcsszavak: *környezet, Úrnapja, Oltáriszentség, Buda, Pest, Zsigmond, Ferenc József*

Úrnapi körmenetek Budán

Úrnapi, az Eucharisztia ünnepe (*Festum Corporis Christi, Fronleichnam*) a katolikus egyház egyik legjelentősebb ünnepe. IV. Orbán pápa rendelkezésére 1264-től a pünkösöd nyolcadát követő csütörtökön emlékeznek meg az Oltáriszentségről. Az első pápai rendelkezések nem írtak elő körmenetet úrnapiján, azonban pár évtized alatt, spontán fejlődés eredményeként általánosan elterjedté vált processziók tartása. A körmeneteknek – a négy égtájhoz igazodva – négy állomása alakult ki, ahol az Oltáriszentséghez kapcsolódó szentírási szakaszokat olvastak fel.¹ A körmenettel tartott ünnep a hitélet mélyítése mellett rövid idő alatt a világi hatalmak reprezentációjának is tért engedett, többnapos mulatsággal egészítve ki azt.

Az ünnep már a 13. század végén elterjedt Magyarországon.² Úrnapiját a középkori Budán is igyekeztek méltó módon megünnepelni. Zsigmond király 1412-ben II. Ulászló lengyel királlyal, 1424-ben pedig felesége, Cillei Borbála mellett II. (Palaiologos) Manuel bizánci császárral – és Branda Castiglione pápai követ vezetésével – vett részt az úrnapi körmeneten a város körül (*zu ring in der Stat umb*).³

1. kép. Zsigmond király, Cillei Borbála és VIII. (Palaiologos) János bizánci császár az 1424. évi úrnapi körmeneten Eberhard Windecke krónikájában. Lauber Diebolt festménye, 1445–1450. ([Österreichische Nationalbibliothek, Handschriftensammlung Cod. 13975 fol. 233v](#))

¹ Az Oltáriszentség tiszteletének elterjedésében nagy szerepe volt a 13. század elején Szent Julianna lièges-i apácának, valamint az 1263-as bolsenai csodának, ahol az Eucharisztia szentségében kételkedő zarándok cseh pap által bemutatott misén az általa megtört ostyából vércseppek hullottak. Balanyi 1953. 292–293. p.; Fedeles 2007. 63–64. p.

² Sári 2002. 113. p.

³ Idézi Némethy 1878. 29. p. Az ünnep leírását ld. még Balanyi 1953. 295–297. p.

Az 1501. évi körmenet aktuálpolitikai üzenete a kereszténység védelmét és a mohamedán vallás fölötti győzelmet hirdette:⁴ „...Az úrnapi körmeneten – melyen az óriási néptömegén kívül ő felsége is részt vett, – érdekes látványosságot adtak elő, ugyanis valamely jóslat szerint, a mohamedán hitnek akkor lesz vége, ha Mohamed koporsója szétrombolatik... Mohamed mecsetjét házunk előtt állították föl, a mecsetben a koporsó függött, melyet a szultán és számos pasa vett körül. Midőn ő felsége és a körmenet a mecset elé ért, óriási tűzsugár sújtott le a koporsóra és ezt, valamint a körülálló törökök nagy részét lángba borította. A mi pedig el nem égett, azt a magyarok óriási tömege megrohanta, botokkal, kövekkel ízzé-porrá zúzta, sőt fogaival is szaggatta.”⁵ Mohács előtt már bevett szokásnak számított a királyi palota kápolnája előtt sátor állítása, amely egyúttal az úrnapi körmenet egyik állomásának is számított. A királyi pár itt fogadta az Oltáriszentséget és az ünneplő tömeget.⁶

Egy ünnep újjáéledése

Buda 1686. évi visszafoglalását követően a városba újonnan betelepülő, döntő többségében katolikus lakosok számára kiemelten fontos volt a katolikus ünnepek megülvése. Az egyik legkorábbi forrásunk az úrnapi körmenetről ebből az időszakból Pest 1697. évi szabályzata a processzió rendjéről. A város tanácsa a helyi céheket az alábbiak szerint sorolta a menetbe: 1. hajós, 2. ács, 3. kőműves, 4. asztalos, 5. lakatos, 6. üveges, 7. bognár és kovács, 8. szabó, 9. gombkötő, 10. szücs, 11. szíjgyártó és szablyakészítő, 12. csizmadia, 13. cipész, 14. tímár, 15. szappanfőző, 16. mészáros, 17. molnár, 18. pék, 19. serfőző, 20. kádár.⁷ Budáról 1725-ből maradt fenn hasonló lista, itt 33 céh sorrendjét szabályozták, külön megemlítve, hogy melyik céh vonul zászlóval, melyik anélkül.⁸ A körmeneteken való részvételt a céhek kiváltságleveleikben is előírták tagjaiknak, ennek elmulasztása súlyos büntetést vonhatott maga után.⁹ A céhek számára a körmenet ugyanis reprezentációt is jelentett, amelynek egyik eszköze volt a hatalmas, díszes céhzászló. Az 1779-es budai menetről tudósító Szirmay Antal, Zemplén vármegye főjegyzője már 136 céhes zászlót számolt össze.¹⁰

A 18. század közepén Budán úrnapiján a Vár egyes pontjain négy ideiglenes oltárt állítottak fel, ahol az Oltáriszentséggel kapcsolatos evangéliumi szakaszokat olvastak fel.¹¹ A körmenet zenés kíséretéről, az Eucharisztia fölé tett baldachinról az 1720-as évektől vannak Pesten adataink.¹²

⁴ Csukovits 1992. 7. p.

⁵ Dainero Tamás modenai követ tudósítása. Szamota 1891. 497–498. p., idézi még és az ünnepet követő mulatságot ismerteti Csukovits 1992. 7. p.

⁶ Részletes leírását ld. Némethy 1878. 30–31. p.

⁷ BFL IV.1202.a 2. kötet 41. p. 1697. június 4. Ld. még Zoltán 1963. 45. p. A Schmall Lajos kéziratos forrásszemelvényét idéző Zoltán Józsefnél a 11. sz. alatti *sablmachert* mi kardkovács helyett szablyakészítőnek fordítottuk.

⁸ BFL IV.1202.oo 1725. május 30., részletes felsorolását ld. Bíró–Seremetyeff-Papp 2017. 27. p.

⁹ Tuza 2016. 141–142. p.

¹⁰ A hatalmas, többemeres céhzászlókat II. József betiltotta, a 19. századból fennmaradt zászlók ezért jóval kisebbek, mint barokk társaik. Bíró–Seremetyeff-Papp 2017. 28. p.

¹¹ A rá következő vasárnap az oltároknál felolvastak az evangéliumokból. Az utolsó oltárt a ferencesek közelében állították fel, mindig máshol, de a menet vonala állandó volt. BFL XV.9 22. tétel; Koltai 2015a 158. p.

¹² BFL IV.1213.b 2. füzet 1719–1721 Nr. 141. és 1720 fol. 154 – 155. p.

2. kép. Gregor Balzer (?): Eucharisztikus körmenet. ([Piarista Múzeum ltsz. 2018.156.1.P](#))

Úrnapija a reformkorban is az egyik legfontosabb ünnepnek számított Budán, ahol a városlakók, a polgárórség és az iskolák mellett a dikasztériumok, a Főhadparancsnokság, valamint a Pesti Egyetem képviselői is részt vettek.¹³ Az ünnep reggelén hat órakor a polgárórség és a helyben állomásozó lovasság a Generális kaszálon (a mai Vérmezőn) gyülekezett, majd hét óra körül a várbeli Ferences térre (*auf dem so genannten Festunger Franziskaner Platz*, a mai Kapisztrán térre) vonultak fel.¹⁴ Ezt követte az énekes mise, majd jó idő esetén körmenet, elején a tiszteletbeli diakónusokkal, majd a pesti szeminárium növendékeivel, hat presbiterrel, két-két (vízivárosi) kapucinus és (országúti) ferences szerzetessel, illetve a királyi palota Szent Zsigmond-kápolnájának két káplánjával, őket követte a többi egyházi személy a kántorokkal. A diakónusok előtt vezették a sort a fiatalok: ketten vitték a körmeneti zászlókat, ketten gyertyát vagy lámpát,¹⁵ egy a keresztet, ketten pedig csengettyűztek. Az Oltáriszentséget baldachin alatt hordozták körbe. A körmeneten a város vezetése, a Várban működő kormányzervek és Katonai Főparancsnokság képviselői, a várbeli főgimnázium igazgatója is részt vett, a *Pangue lingua* (Mondj éneket, zengő nyelvem) és a

¹³ Az 1790-es évektől azonban három helyett már csak egy úrnapi körmenetet tartottak, 1792-ben I. Ferenc is részt vett rajta. BFL IV.1002.uu 68. kötet 1821. június 1., Koltai 2015d 221. p.

¹⁴ Buda Tanácsa Kamensky és Stankovits alezredeknek és Mayerffy Ferenc Xavérnak, 1822. május 28. BFL IV.1002.j 987/1822.

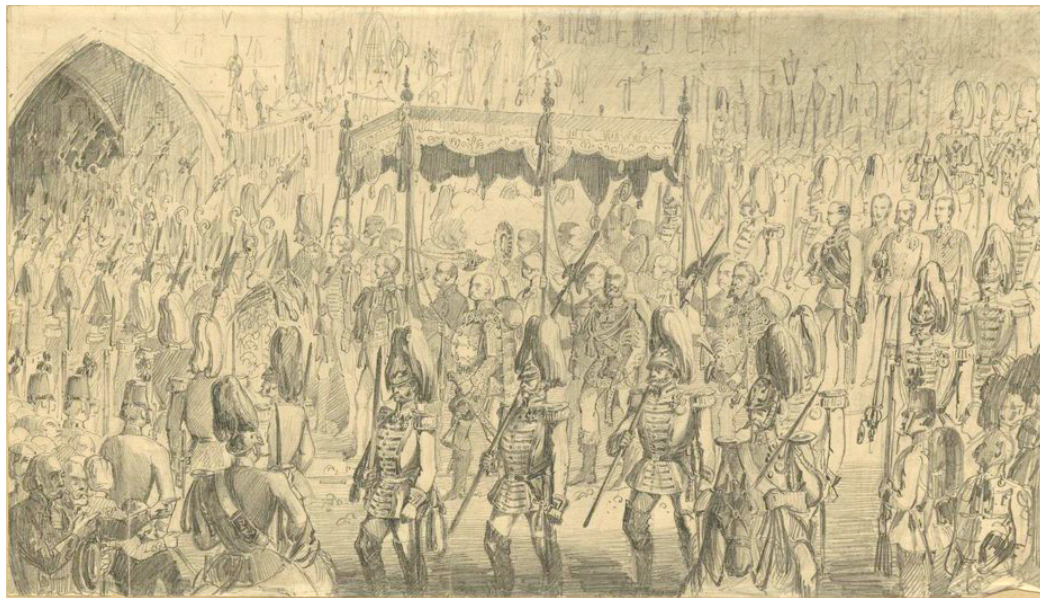
¹⁵ Ezt hagyományosan a kitűnő magaviseletű, eminens diákok vihették már a 18. században, a templom jezsuita időszakában is, így a fiatalok között nagy kiváltságnak számított. Némethy 1876. 178. p.

Laude, Sion (Dicsérd, Sion, Üdvözítőd) kezdetű dalokat énekelve. A processzió az ideiglenes oltárokhoz vezetett, ezeket a város elitjéhez tartozó Laszlovszky család házánál (mai Úri utca 31.), Pistory-féle háznál (Szentháromság utca 9–11. – Úri utca 23.), Franz Heichele péknél (Dísz tér 9. – Tóth Árpád sétány 9.) és Ignaz Melcher szücs házánál (Úri utca 26.), valamint a városházánál állították fel. Eső esetén a Nagyboldogasszony-templom Szent Antal-, Szent János-, Szent Alajos- és Szent József-oltárainál ünnepeltek.¹⁶

Pesten ugyanekkor a Nagyboldogasszony-templománál ünnepelt a város teljes katolikus lakossága. A külvárosi plébániákban reggel 7 órakor mutattak be áldozatot, majd 8 óra után vonultak a belvárosi templomhoz, ahonnan közösen vettek részt körmeneten. A menet élén a céhek vonultak zászlóikkal, ezt követték az egyes plébánosok és a híveik, a gimnáziumi és akadémiai diákság előljáróikkal, majd az Oltáriszentség, világi előkelők és előljárók, a katonaság képviselői. A tömeg a templom és a városháza előtti téren sorakozott fel, majd a Váci utcán indult a szervitáknál felállított első oltárhoz, innen visszafordulva a *Herren Gassén* (a mai Petőfi Sándor utcán) haladva mentek a ferencesek előtti második ideiglenes oltárhoz. A mai Károlyi utcán továbbmenve értek a Szemináriumnál álló harmadik oltárhoz, majd a szervitáknál lévő negyedikhez, végül visszavonultak a plébániatemplomhoz.¹⁷

Egy felemás ünnep: Ferenc József látogatása 1852-ben Budán

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc leverését és megtorlását követően Ferenc József 1852-ben látogatott először Magyarországra. Célja ekkor nem a megbékélés, hanem az erődemonstráció volt.¹⁸ Budai tartózkodása idejére, június 10-ére esett úrnapja is. A Nagyboldogasszony-templomban reggel 7 órakor kezdődő ünnepségen az egyháziak mellett elsősorban állami és katonai tisztviselők vettek részt.

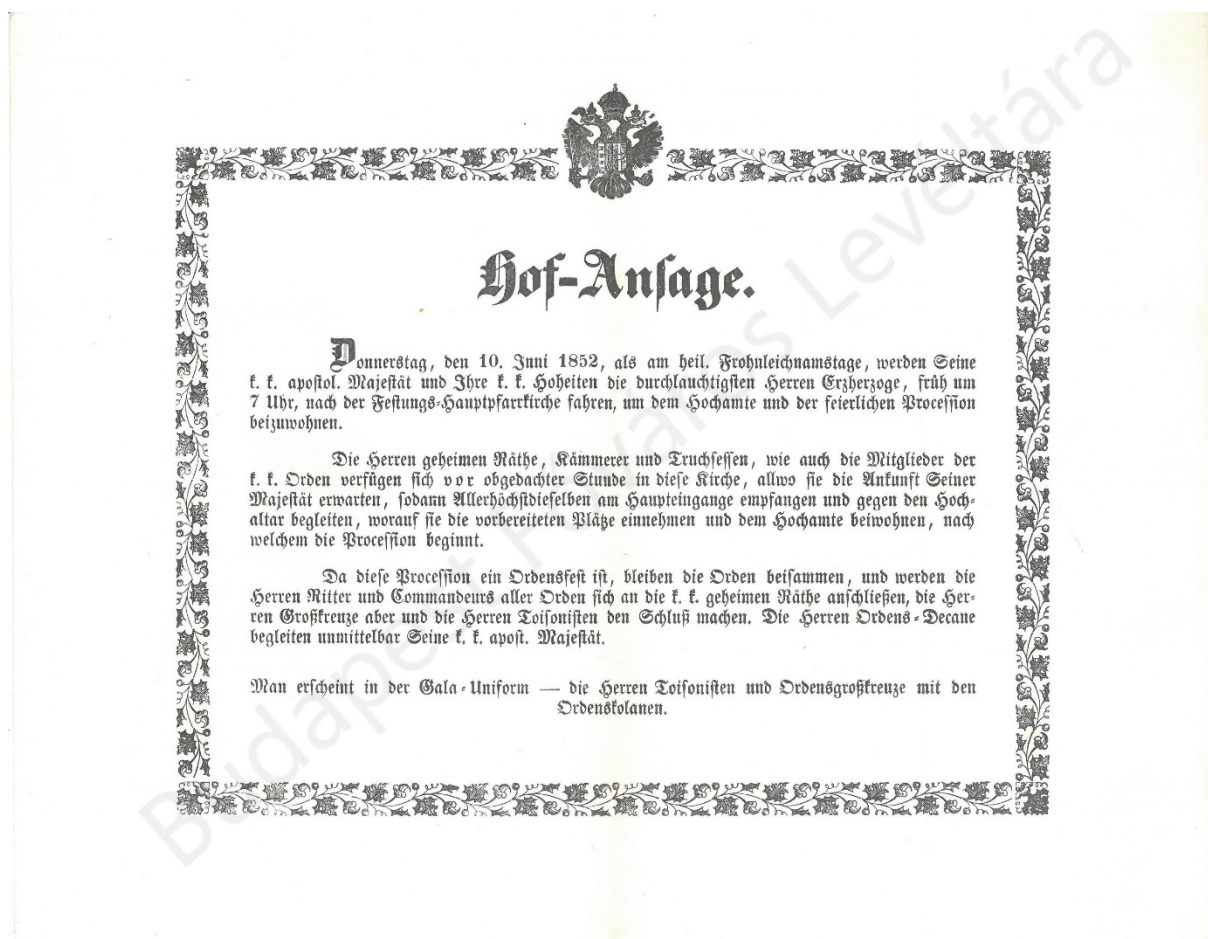

3. kép. Felix Philipp Kanitz: Úrnapi körmenet Budán, 1852. július 10-én Ferenc József részvételével. (MNM KK MNM TK ltsz. [T.2200](#))

¹⁶ BFL IV.1002.oo 7. kötet 104–105. p.

¹⁷ BFL IV.1202.jj 3. kötet 21–22. p.

¹⁸ Erről részletesen ld. Manhercz 2016.

4. kép. Meghívó az 1852. évi úrnapi körmenetre (BFL IV.1002.j 4871–4872/1852)

Az uralkodót Scitovszky János hercegprímás fogadta. A szentmisét követő körmeneten a céhek, a kórházak, az elemi iskolák és gimnáziumok képviselői, szerzetesrendek, valamint Buda és Pest plébánosai követték egymást, majd Pest és Buda tanácsa és községtanácsa, a főhercegi és az udvari személyzet, udvari énekesek, a magyar nemesség képviselői, majd egyes hivatalok tagjai. Az Oltáriszentséget vivő Scitovszky baldachinját a budai tisztviselők tartották, bojtjait cs. k. kamarások fogták, oldalain nemesifjak meneteltek fáklyákkal. Ezután következett a Mária Terézia- és a Ferenc József-rendet viselő Ferenc József fedetlen fővel. A menetben a püspökök, hivatalnok, az Aranygyapjas-rend tagjai és a pesti egyetem képviselői mellett nagyszámú katonai kíséret vett részt. Az első ideiglenes, virággal és szőnyeggel díszített oltárt a Szent György tér sarkán (a 212. sz. háznál) állították fel (az itt felolvasott szentírási szakaszt az uralkodó egy ideiglenes sátor alatt hallgatta meg). A menet ezt követően az Úri utcán közelítette meg a második állomást, a városházát. A harmadik felolvasás a Helyőrségi templomnál, a negyedik az Egyetemi Nyomdánál hangzott el, a tömeg onnan vonult vissza a Nagyboldogasszony-templomba. A körmenet végén a Ferdinánd téren várakozó gránátos zászlóalj három díszlövést adott le, amelyre a bástyákon álló ágyúkból 21 lövéssel válaszoltak.¹⁹

¹⁹ Die Feier des heiligen Frohnleichnamfestes... Ofen, 1852. BFL IV.1002.j Nr. 4871–4872/1852; Katholikus Néplap, 1852. június 16. 198–199. p.; Pesti Napló 1852. június 11. 676. p.

A korabeli tudósítások kiemelték az ünneplő tömeg nagy számát és ájtatosságát. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy Pesten június 13-án külön is tartottak úrnapi körmenetet, szintén Scitovszky vezetésével, azonban az uralkodó nélkül.²⁰

5. kép. Az 1852. évi budai úrnapi körmenet menetrendje (BFL IV.1002.j 4871–4872/1852)

A budai úrnapi körmenet csupán „járulékos” kísérőesemény volt az uralkodó számára, akinek budai látogatása egyik fő célja valójában a Heinrich Hentzire emlékező Harcos Emlékmű felavatása volt július 11-én, Buda császáriak általi visszafoglalásának napján.²¹

Noha X. Piusz pápa törölte úrnapiját a parancsolt ünnepek közül, a fővárosban az a 20. század közepéig élő hagyomány maradt.²²

²⁰ *Katholikus Néplap*, 1852. július 16. 198–199. p.

²¹ Manhercz 2016. 653. p.

²² Sári 2002. 116. p.

6. kép. Úrnapi körmenet a Várban. (FSZEK Budapest Képtárház, képszám: [021399](#))

Levéltári források

Budapest Főváros Levéltára (BFL)

- IV.1002.j Buda város Tanácsának iratai. Tanácsi levelezések
- IV.1002.oo Buda város Tanácsának iratai. Egyházlátogatási jegyzőkönyvek
- IV.1002.uu Buda Város Tanácsának iratai. Vegyes iratok (Miscellanea antiqua)
- IV.1202.a Pest város Tanácsának iratai. Tanácsülési jegyzőkönyvek
- IV.1213.b Pest város Kamarási Hivatalának iratai. Kamarási Hivatal számadásai
- XV.9 22. tétel Kéziratok gyűjteménye. Johannes Ferdinand Miller: *Historiographia de ecclesiarum cum parochialum, cum religiosorum, sacellorum, colossorum et piarum foundationum in Libera Regia ac Metropolitana Civitate Budensi*, 1757

Nyomtatott források

Katholikus Néplap, 1852

Pesti Napló, 1852

Szamota 1891

Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten 1054 – 1717. Összegyűjtötte és jegyzetekkel kísérte Szamota István. Budapest 1891.

Felhasznált irodalom

- Balanyi 1953 Balanyi György: Középkori magyar úrnapiak. *Vigilia* 18 (1953) 6. sz. 292–299. p.
- Biró–
Seremetyeff-
Papp 2017 Biró Aurél – Seremetyeff-Papp János: *Szűz Mária-ábrázolású zászlók 3. Céhes, ipartestületi és egyleti (kulturális, hagyományörző) zászlók 1696–1952*. Pápa, 2017.
- Csukovits 1992 Csukovits Enikő: A középkori írástudók „munkaideje”. *Levéltári Közlemények* 63 (1992) 1–2. sz. 3–14. p.
- Fedeles 2007 Fedeles Tamás: Vallásos áhítat, közösségtudat, reprezentáció. A késő középkori körmenetek főbb jellemzői. *Aetas* 22 (2007) 3. sz. 59–82. p.
- Koltai 2015a Koltai András: Jezsuita missziós központ Budán (1686–1773). In: *Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013). Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeum és Budavári Nagyboldogasszony-templom, 2015. április 15. – október 18.* Szerk. Farbaky Péter – Farbakyné Deklava Lilla – Mátéffy Balázs – Róka Enikő – Végh András. Budapest, 2015. 152–159. p.
- Koltai 2015b Koltai András: A budai Várnegyed plébániája. In: *Mátyás-templom. A budavári Nagyboldogasszony-templom évszázadai (1246–2013). Kiállítási katalógus. Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeum és Budavári Nagyboldogasszony-templom, 2015. április 15. – október 18.* Szerk. Farbaky Péter – Farbakyné Deklava Lilla – Mátéffy Balázs – Róka Enikő – Végh András. Budapest, 2015. 219–223. p.
- Manhercz 2016 Manhercz Orsolya: 1848–1849 traumájának felidézése az 1852-es császári utazás során. *Történelmi Szemle* 57 (2015/4) 649–662. p.
- Némethy 1876 Némethy Lajos: *Nagyboldogasszonyról nevezett Budapestvári főtemplom története*. Esztergom, 1876.
- Némethy 1878 Némethy Lajos: Urnapi körmenet a budapesti várban. Visszapillantás a múltba. *Religio* 1878. 2. félév 4. sz. 29–31. p.
- Sári 2002 Sári Zsolt: Az Eucharisztia ünnepének – Úrnap – kialakulása és magyarországi története. *Ember és környezete. Tudományos ülészek 1999. november 22–23-án Szolnokon*. Szerk.: Tolnay Gábor. Szolnok, 2002. 111–119. p. (A Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Múzeumok közleményei 58.)
- Tuza 2016 Tuza Csilla: *Állami céhszabályozás, céhpolitika III. Károly és Mária Terézia uralkodása alatt*. Doktori disszertáció. Budapest, 2016.

Zoltán 1963

Zoltán József: *A barokk Pest-Buda élete. Ünnepségek, szórakozások, szokások.* Budapest, 1963.

Impresszum
Budapesti Levéltári Mozaikok

A kiadó neve: Budapest Főváros Levéltára
A kiadó székhelye: 1139 Budapest, Teve u. 3–5.
Felelős kiadó: Dr. Kenyeres István főigazgató

Főszerkesztő: Dr. Simon Katalin
Szerkesztőség: Fazekasné Dr. Toma Katalin, Dr. Fehér Csaba, Dr. Garami Erika, Dr. Ternováczi Bálint, Dr. V. László Zsófia, Tóth Gergely (technika- és honlapfelelős)

A szerkesztőség elérhetősége: 1139 Budapest, Teve utca 3–5.; 1554 Budapest, Pf. 41.
e-mail: mozaikok@bparchiv.hu